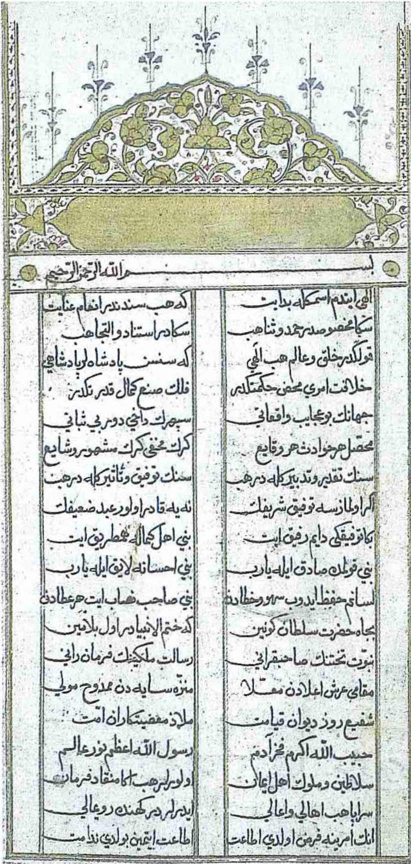

بسم الله الرحمن الرحيم

Abdi Paşa, *Vekāyi'nāme* (Topkapı Sarayı Ktp., Koğuşlar 915, 1ᵇ)

daki çalışmaları ile de kendisini kabul ettirmiştir. Ancak o, daha çok *Vekāyi'-nâme* adlı Osmanlı tarihi ile ün yapmıştır. Seyyid Lokman ve Ta'likīzâde Mehmed Subhi efendilerin resmen **şehnâmeci*** tayin edilip bu alanda eser vermelerinden sonra, onun zamanına kadar devlet tarihçiliği ihmal edilmişti. Abdi Paşa, *Vekāyi'nâme*'sini Has Oda hizmetinde iken (1659-1665) IV. Mehmed'in emriyle yazmaya başlamıştır. 1648'den yani IV. Mehmed'in tahta çıkışından 1664 yılına kadar olan devreyi çeşitli kaynaklardan faydalanarak, 1678'e kadar geçen vak'aları da müşahedelerine dayanarak günü gününe yazmış, İstanbul kaymakamı olarak padişah maiyetinden uzak bulunması sebebiyle, 1678-1682 arasını da özet halinde kaleme almıştır. *Vekāyi'nâme'*-nin dili oldukça sade, üslûbu güzeldir. IV. Mehmed devri için birinci derecede kaynak olan eser, daha sonraki tarihçilerden Naîmâ, Silâhtar Mehmed Ağa, Defterdar Mehmed Paşa ve Râşid tarafından da kullanılmıştır. Abdi Paşa'nın *Vekāyi'nâme*'si henüz yayımlanmamış olup iyi bir yazma nüshası Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'ndedir (Koğuşlar, nr. 915). (Öteki bellibaşlı yazmaları için bk. Babinger (Üçok), s. 251; *TCYK*, I, 111-112; Karatay, *Topkapı-Türkçe Yazmalar*, I, 269-270).

Abdi mahlası ile yazdığı şiirlerini bir divanda toplayan Abdi Paşa'nın, ayrıca Attar'ın *Pendnâme*'si ile Kâ'b b. Züheyr'in *Ḳaṣîde-i Lâmiyye*'sine (*Ḳaṣîde-i Bürde*) ve *Dîvân-ı ʿUrfî*'deki bazı şiirlere şerhler yazdığı da bilinmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Defterdar Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekāyiât*, Nuruosmaniye Ktp., nr. 3305, vr. 56ᵇ; Naîmâ, *Târih*, İstanbul 1283, VI, 407; Silâhtar, *Târih*, İstanbul 1928, I, 553; Râşid, *Târih*, İstanbul 1282, I, 42; Sâlim, *Tezkire*, İstanbul 1315, s. 468; *Sicill-i Osmânî*, III, 408; *Osmanlı Müellifleri*, III, 98; Babinger (Üçok), s. 251; *TCYK*, I, 111-112; Karatay, *Topkapı-Türkçe Yazmalar*, I, 269-270; F. Ç. Derin, "Abdi Paşa", *Küçük Türk-İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1974, I, 7.

 FAHRİ ÇETİN DERİN

ABDUH

(عبده)

(bk. MUHAMMED ABDUH).

ABDULLAH

(عبدالله)

Abdullāh b. Abdilmuttalib
(ö. 570 m.)

Hz. Peygamber'in babası.

Künyesi Ebû Kusem (ابو قثم), Ebû Muhammed veya Ebû Ahmed'dir (Belâzürî, *Ensâbu'l-eşrâf*, s. 91). Kaynaklara göre Sâsânî Hükümdarı Nûşirevân'ın saltanatının 24. yılında doğmuştur. Aynı tarihi nakleden ve Hz. Peygamber'in söz konusu saltanatın 42. yılında doğduğunu kabul eden Taberî (*Târîḫ*, II, 154-155), eserinin başka bir yerinde de Nûşirevân'ın kırk yedi veya kırk sekiz yıl saltanat sürdüğünü belirttikten sonra, Abdullah'ın bu saltanatın 42. yılında doğduğunu söylemektedir (II, 103). Bu durum, onun veya müstensihlerin, yanlışlıkla, "vefat etti" (توفى) yerine "doğdu" (ولد) ifadesini kullanmalarıyla açıklanabilir. Annesi Fâtıma bint Amr'dır. Bazı kaynaklarda doğumu ve gençliğiyle ilgili menkıbevî hadiseler anlatılır (Diyârbekrî, *Târîḫu'l-ḫamîs*, I, 182). Doğruluğu tartışma konusu olan bu tür rivayetler, müslümanların Hz. Peygamber'e ve onun soyuna olan sevgilerinin bir belirtisi kabul edilmelidir.

Babası Abdülmuttalib, zemzem kuyusunu yeniden ortaya çıkarıp onarması sırasında Kureyş kabilesinin diğer eşrafı tarafından rencide edilmiş ve o tarihte Hâris'ten başka oğlu olmadığı için müdafaasız kalmıştı. Bu sebeple, on erkek çocuğa sahip olduğu takdirde birini kurban etmeyi adamıştı. Bu arzusu gerçekleştikten sonra gördüğü bir rüya üzerine nezrini hatırlamış, kurban edilecek çocuğu belirlemek maksadıyla oğulları arasında kura çekmiş, kura o günkü oğullarının (veya aynı anadan doğanların) en küçüğü olan Abdullah'a çıkmıştı. Abdülmattalib, oğlu Abdullah'ı kurban etmeye kalkışınca kendi kızları, diğer bir rivayete göre ise Abdullah'ın dayıları veya Kureyş'in ileri gelenleri bu olaya şiddetli tepki göstermişler ve böyle bir şey yaptığı takdirde bunun kendisinden sonra kötü bir âdet haline gelebileceğini hatırlatmışlar, ayrıca adak borcundan kurtulmak için Abdullah'ın yerine deve kurban etmenin daha uygun olacağını söylemişlerdir. Kaynakların çoğu, bu çözümün Medineli bir **arrâfe** (**bk. ARRÂF**) tarafından teklif edildiğini kaydeder. Abdülmuttalib, o günkü örfe göre diyet olarak kabul edilen on deve getirtmiş, Abdullah ile develer arasında kura çektirmiş, fakat kura Abdullah'a çıkmış; deve sayısını onar onar artırarak kuraya devam etmiş, sayı yüze ulaşınca kura develere çıkmıştır. Bunun üzerine yüz deveyi kurban ederek çok sevdiği oğlu Abdullah'ı kurtarmıştır. Bazı yazarlar, Abdullah'ın kurban edilmesiyle ilgili bu meşhur rivayetin doğru olmadığını iddia etmişlerdir. Çünkü bu rivayet içinde Abdullah'ın, babasının en küçük oğlu olduğu ifade edilmekte, halbuki Hamza ile Abbas'ın ondan küçük olduğu bilinmektedir (bk. *İA*, I, 29). Ne var ki Abdullah hakkında bilgi veren bütün kaynaklar kurban hadisesinden bahsetmekte, Arap örfünde insan diyetinin yüz deveye çıkışının bu hadiseyle başladığını, daha sonra İslâm hukukunun da bunu kabul ettiğini ifade etmektedirler. Ayrıca Hz. Peygamber'in, Arap ırkının atası olan İsmâil'i ve kendi babasını kastederek, "Ben iki kurbanlığın oğluyum" dediği rivayet edilmektedir. Diğer bir rivayete göre ise bir bedevî Arap, Peygamber'e, "Ey iki kurbanlığın oğlu!" diye hitap etmiş, o da bunu kabul mânasına gelen bir tebessümle karşılamıştır. Muhaddisler bu hadisin sahih olduğu kanaatindedirler (bk. Hâkim, *el-Müstedrek*, II, 559; Zürkānî, *Şerḥu'l-Mevâhib*, I, 97 vd.; Aclûnî, *Keşfü'l-ḫafâ'*, I, 230-231). Abdullah'ın, babasının en küçük oğlu olmadığı rivayetine ge-

lince, bu onun kurban edilmek istendiği sırada yaşayan kardeşlerinin en küçüğü olmasıyla çelişmez. Çünkü bazı kaynaklar Abdülmuttalib'in on üç oğlunun bulunduğunu kaydeder. Aslında Abdullah'ın, kurban edileceği sırada "babasının en küçük oğlu olduğu" tarzında İbn İshak'tan gelen rivayet için Süheylî "gayri mâruf" demekte ve tercih edilecek rivayetin "annesinin en küçük oğlu" tarzında olabileceğini söylemektedir (bk. *er-Ravżü'l-ünüf*, II, 137).

Abdullah'ın, akranları arasında çok beğenilen yakışıklı bir genç olduğu rivayet edilmektedir. Yüzünde diğer gençlerde bulunmayan bir güzellik ve parlaklık vardı. Siyer müellifleri bunun daha sonra Âmine'ye intikal eden "nübüvvet nuru" olduğunu kabul eder (bk. ÂMİNE). Abdullah, Varaka b. Nevfel'in kız kardeşi de dahil olmak üzere çeşitli kadınlardan aldığı evlenme tekliflerini reddetmiş, nihayet babasının teşebbüsü üzerine Vehb kızı Âmine ile evlenmiştir. Evliliğinin ilk üç günü Âmine'nin evinde geçmiştir.

Evlendikten sonra çok yaşamadığı ve Hz. Peygamber'i yetim bırakarak öldüğü şüphesizdir (bk. ed-Duhâ 93/6). Zaten Abdullah ile Âmine'nin peygamber'den başka çocukları olmadığı da bilinmektedir. Tercih edilen rivayete göre, ticaret maksadıyla yaptığı Şam (Gazze) seyahati dönüşünde hastalanmış ve Medine'de (Yesrib), babasının dayıları olan Adî b. Neccâr oğulları yanında bir ay kadar hasta yattıktan sonra vefat etmiş, orada Nâbiğa (النابغة) (Zürkānî ve diğer bazı tarihçilere göre Tâbia [التابعة]) adlı birine ait evin avlusuna defnedilmiştir. Mescid-i Nebevî'nin Ebû Bekir kapısı hizasında, yaklaşık 500 metre uzaklıkta bulunan ve kendisine ait olduğu kabul edilen kabir, mescidin 1976 yılında genişletilmesi sırasında yıkılmıştır. Abdülmuttalib, oğlunun hastalandığını haber alınca büyük oğlu Hâris'i Yesrib'e göndermiş, fakat Hâris şehre ulaşmadan Abdullah vefat etmiştir. Kaynaklar onun vefat tarihi ve yaşı hakkında oldukça farklı rivayetler kaydetmektedir. Bazılarına göre Hz. Peygamber'in dünyaya gelişinden yedi ay önce, bazılarına göre de Peygamber yirmi sekiz aylıkken vefat etmiştir. Ancak özellikle ilk kaynaklar vefatın, Peygamber'in dünyaya gelişinden önce olduğu tarzındaki görüşü tercih ederler. Buna göre yaşının o sırada on sekiz civarında olması gerekir. Nitekim Hâfız Alâî, İbn Hacer ve Süyûtî de bu kanaattedirler (Zürkānî, *Şerḥu'l-Mevâhib*, I, 109). Bu rivayet, Taberî tarafından, Abdullah'ın ve Hz. Peygamber'in doğumu için Nûşirevân'ın saltanat yılları itibariyle verilen tarihlere de uygun düşmektedir (bk. *Târîḫ*, II, 154-155). Gerçi F. Buhl, Abdullah'ın Peygamber'in doğumundan önce vefat ettiğini ifade eden rivayet için, "Tarihî olmaktan çok şahsî bir görüşe dayanması muhtemeldir" demekte ve delil olarak da Taberî'den naklen Bahîrâ'nın şu sözlerini göstermektedir: "Babasının hâlâ yaşaması uygun düşmez". Halbuki Taberî'de yer alan hadise, F. Buhl tarafından ileriye sürülen ihtimalin tamamen aksini ispat etmektedir. Çünkü orada kaydedildiğine göre rahip Bahîrâ, Hz. Peygamber'in amcası Ebû Tâlib'e Peygamber'le olan yakınlığını sormuş ve "Oğlumdur" tarzında cevap alınca şöyle demiştir: "O senin oğlun olamaz, zira bu gencin babasının hâlâ yaşamakta olması uygun düşmez". Bunun üzerine Ebû Tâlib, "Kardeşimin oğludur" demiş, rahip de "Babası ne oldu?" diye sorunca Ebû Tâlib şu cevabı vermiştir: "Muhammed'in annesi kendisine hamile iken babası ölmüştür" (bk. *Târîḫ*, II, 277-278.)

İslâm âlimlerinin çoğunluğu, oğlunun nübüvvetine yetişmeyen Abdullah'ın âhirette azap görmeyip kurtuluşa ereceği kanaatindedir (bk. FETRET).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn İshâk, *es-Sîre* (nşr. Muhammed Hamîdullah), Rabat 1967 — Konya 1401/1981, s. 10-21; İbn Hişâm, *es-Sîre* (nşr. Mustafa es-Sekkā v.dğr.), Kahire 1375/1955, I, 108-109, 151-158; İbn Sa'd, *eṭ-Ṭabaḳātü'l-kübrâ* (nşr. İhsan Abbas), Beyrut 1388/1968, I, 64, 88-89, 92-100; Belâzürî, *Ensâbü'l-eşrâf* (nşr. Muhammed Hamîdullah), Kahire 1959, I, 91; Taberî, *Târîḫ* (nşr. Muhammed Ebü'l-Fazl), Kahire 1960-70 — Beyrut, ts. (Dâru Süveydân), II, 103, 154-155, 165, 239-246, 277-278; Mes'ûdî, *Mürûcü'ẕ-ẕeheb* (nşr. M. Muhyiddin Abdülhamid), Kahire 1367/1948 — Beyrut 1384-85/1964-65, II, 280-281; Hâkim, *el-Müstedrek*, II, 559; Süheylî, *er-Ravżü'l-ünüf* (nşr. Abdurrahman el-Vekîl), Kahire 1387-90/1967-70, II, 131-143; İbnü'l-Cevzî, *Ṣıfatü'ṣ-ṣafve* (nşr. Mahmud Fâhûrî — Muhammed Kal'acî), Haleb 1969-73 — Beyrut 1399/1979, I, 47-48, 51; Diyârbekrî, *Târîḫu'l-ḫamîs*, Kahire 1283 — Beyrut, ts. (Müessesetü Şa'bân), I, 182-187; Zürkānî, *Şerḥu'l-Mevâhib*, Kahire 1329 — Beyrut 1393/1973, I, 91-110; Aclûnî, *Keşfü'l-ḫafâ'* (nşr. Ahmed el-Kalâş), Haleb ts. Mektebetü't-Türâsi'l-İslâmî), I, 230-231; M. Âsım Köksal, *İslâm Târihi, Mekke Devri*, İstanbul 1987, I, 142-143; Kâmil Miras, "Abdullah b. Abdulmuttalib", *İTA*, II, 240-243; F. Buhl, "Abdullah", *İA*, I, 29; W. Montgomery Watt, "ʿAbd Allāh b. ʿAbd al-Muṭṭalib", *EI²* (Fr.), I, 43-44; [İdare], "ʿAbdullāh b. ʿAbdülmuṭṭalib", *UDMİ*, XII, 796-798.

 BEKİR TOPALOĞLU

ABDULLAH b. ABBAS b. ABDÜLMUTTALİB

(عبدالله بن عباس بن عبد المطلب)

Ebü'l-Abbâs Abdullāh b. el-Abbâs b. Abdilmuttalib el-Kureşî (ö. 68/687-88)

Hz. Peygamber'in amcasının oğlu, tefsir ve fıkıh ilimlerinde otorite kabul edilen ve çok hadis rivayet edenler arasında yer alan sahâbî.

İbn Abbas diye de meşhur olan Abdullah, hicretten üç yıl kadar önce, müslümanlar Kureyş'in ablukası altındayken Mekke'de doğdu. Annesi, Hz. Hatice'den hemen sonra müslüman olan Ümmü'l-Fazl Lübâbe'dir. Doğduğu zaman babası tarafından Hz. peygamber'e götürüldü ve duasına mazhar oldu. Hicretten muaf tutulanlardan (**müstaz'af***) olan annesiyle Mekke'de kaldı. Bir süre sonra onunla birlikte Medine'ye göçtüğü şeklindeki rivayet yanında, babası Abbas'la birlikte fetih yılı (630) hicret ettiğine dair de rivayetler vardır. Hz. Peygamber'in fiil ve hareketlerini öğrenmek arzusuyla onun yanında kalmaya çalışır, Peygamber'in zevcelerinden Meymûne teyzesi olduğu için bazı geceler Peygamber evinde konuk edilirdi. Peygamber'e karşı olan sevgisi, bağlılığı ve samimi hizmetleri sebebiyle onun takdirini kazanmış ve "Allahım, ona Kitab'ı öğret ve dinde mütehassıs kıl!" tarzındaki duasına nâil olmuştur (bk. Buhârî, "ʿİlim", 17; "Vudû'", 10).

Halife Osman devrinden itibaren çeşitli vesilelerle Arap Yarımadası'nın dışına çıktı; Kuzey Afrika'ya, Cürcân'a, Taberistan'a ve İstanbul'a gitti. 656 yılında Hz. Osman tarafından hac emîri tayin edildi. Daha sonra Hz. Ali'nin maiyetinde Cemel ve Sıffîn savaşlarına katıldı. Ona, Muâviye'yi Şam valiliğinden azletmemesini tavsiye ettiyse de sözünü dinletemedi. Hakem olayında Ebû Mûsâ el-Eş'arî'nin Ali'yi temsil etmesine karşı çıktı. Daha sonra Hâricîler'i ikna etmek üzere Ali tarafından görevlendirildi. Hâricîler karşısında **tahkîm***i savundu, bu olayı bahane ederek Ali'yi tekfir etmemeleri ve ona karşı gelmemeleri gerektiğini âyetlerle ispata çalıştı. Hâricî-İbâzî ve Sünnî kaynaklar arasında, söz konusu görüşmenin seyri hakkında farklı ifadelere rastlanıyorsa da görüşmelerin oldukça çetin geçtiği, bazı Hâricîler'in fikir değiş-